

Научни преглед:

Neopozitivizam u našoj filozofiji

Odgovarajući Hönigswaldu na njegovo djelo »Prilog kritici Mahove filozofije« (Berlin 1903) Ernest Mach u fusnoti predgovora svoga djela »Erkenntnis und Irrtum« (Saznanje i zabluda) kaže: »Prije svega ne postoji nikakva Mahova filozofija, nego samo neka vrsta prirodnonaučne metodologije i psihologije saznanja, a obadvije su kao i sve prirodnonaučne teorije samo prolazni i nesavršeni pokušaji...« »Radi toga sam već izričito izjavio, da nisam uopšte filozof, već samo prirodnjak.«

našim pregled

Ali i porat svih izričitih izjava Ernesta Macha, ipak je njegovom konceptu u veći obimnije udžbenike istorije filozofije, gdje se on predstavljao kao najvrjedniji predstavnik pozitivističkog pravca u savremenoj filozofiji. Stiče Ernest Mach neki sagrebački filozof (grupa Bichroimana - Podhorsky) najodlučnije odbranju, da su neopozitivisti i uopšte filozofi, već sami sebe nazivaju spravedoslovima i skromnim popularizatorima prirodnih nauka, specijalno najnovija otkrića Ajnštajnovog teorije relativiteta i Planckove teorije kvanta. Ali i pored tih njihovih izjava oni se s punim pravom tretiraju kao neopozitivisti (Vidi studiju, *Filozofija Hećkog kvega* od Dr. Kajice Milanova, docenta za čistu filozofiju na Beogradskom Univerzitetu). Ako stanemo na malo zastarjelo stanovište da je filozofija svaki spekulativni način mišljenja, onda je jasno da su sagrebački neopozitivisti tipični filozofi u najvulgarnijem smislu riječi.

U rvaničnim udžbenicima filozofije pozitivizam je jasno utvrđen pravac za određenom logičkom i gnosološkom sadržinom isto kao i neopozitivizam i nikakvu ulogu ne igra činjenica da filozofska gospoda Jourdain-i govore određenom filozofskom prozom, a da uopšte ne znaju da je to neopozitivistička proza. — Poznato je da pozitivisti spadaju u red subjektivnih idealista, to jest da zastupaju tzv. čisti empirizam, relativizam, agnosticizam i fenomenalizam. Pozitivizam je filozofija industrijskog građanstva druge polovine prošloga vijeka i svoje neposredne gnosološke izvore crpe iz filozofskih pogleda engleskih empirista-idealista Berklija i Hjuma na jednoj strani, a na drugoj iz rezultata moderne prirodne nauke: Darwinovog biološkog evolucionizma i Helmholtzovog fiziološkog »idealizma«, rodenog na bazi Weber-Fechner-Müllerovih eksperimenata. Pozitivisti usvajaju osnovnu Kantovu podjelu na svijet pojava (fenomen — Ding für uns) i svijet suštine (numen — Ding an sich), a samim time i Kantovu teoriju da se svijet pojava može saznati, a da je svijet suštine principijelno nemoguće saznati, upravo zbog toga su oni u teoriji saznanja predstavnici fenomenalizma. Suštinu prirode sačinjavaju njezini zakoni i dok Kant tvrdi da je ljudski razum tvorac prirodnih zakona, dotle pozitivisti tvrde da su zakoni prirode rezultat određenih odnosa između čulnih utisaka i opažanja, da su oni instrumenti čovjeka u borbi za opstanak. Zbog toga što smatraju da u prirodi nema zakona, već samo procesa o čijoj suštini ništa principijelno ne možemo saznati, zbog toga što smatraju da je svako objektivno i pravo saznanje prirode obična metafizička zabluda — pozitivisti spadaju u red subjektivnih idealista i agnostičara. — Ne sumnja u mogućnost saznanja, već teorija o principijelnoj nemogućnosti objektivnog saznanja — eto to je suština pozitivizma.

Glavnim osnivačem pozitivizma smatra se francuski filozof Auguste Comte (1798—1857) koji je svoja shvatanja izložio u djelu »Course

de philosophie positive (1830—1842). Auguste Comte je bio prvi
 nositelj misljenja i osjećanja franc. liberalnog, industrijskog građanstva, epohal-
 ne restauracije Bourbona i revolucije 1848. Prema Comte-u nije moguće sa-
 znati svijet onakav kakav je on po sebi, i pozitivna nauka izučava samo
 pojave u prirodi i napšte ne ulazi u suštinu stvari; za pozitivnu nauku
 ne postoji uzročnost u prirodi, već samo procesualnost. Prema njegovom
 stavu idealno je društvo ono u kome industrijalci igraju ulogu kraljeva,
 a stanovništvo srednjovjekovnog društva. U Njemačkoj osnivač pozitivizma
 u obliku empiriokritičizma smatra se Richard Avenarius (1828—1896) koji je
 izdavao »Godišnjak za naučnu filozofiju«. Glavno njegovo
 je djelo »Kritik der reinen Erfahrung« (1888) koje je nap-
 sano na osnovu novih otkrića biologije i filozofije i gdje Avenarius u
 stvari pokušava da Kantovom djelu »Kritika čistog uma« dade
 novu, biološko-empirijsku interpretaciju. Kritikujući čisto saznanje
 Avenarius mu udara granice i u bitnosti se slaže sa Kantom, da nije
 moguće saznati suštinu prirode, i da se nauka mora zadržati samo na
 pojavama koje su samo skupovi osjećaja i opažanja. Kritikujući »klas-
 ični« empirizam, prema kome je moguće saznanje zakona svijeta
 na osnovu iskustva, Avenarius je dao njemačku varijantu pozitivizma
 poznatu pod imenom empiriokritičizam. Najdosljedniji učesnik
 R. Avenariusa bio je bečki fizičar i pozitivistički filozof Ernest Mach,
 koji je svoja shvatanja izložio u dva značajna filozofska djela: »Analyse
 der Empfindungen« (Jena 1903) i »Erkenntnis und Irrtum«
 (Leipzig 1905). Prema shvatanju Ernesta Macha fizika izučava zakone
 uzajamne povezanosti osjećaja, psihologija zakone uzajamne pove-
 zanosti pretstava, a psihofizika izučava zakone uzajamne veze između
 osjećaja i pretstava. Tako napr. Mach tvrdi da fiziku uopšte ne zanimaju
 tijela onakva kakva su ona u prirodi i njihove promjene, već fizika pro-
 čava »komplekse osjećaja»: »Ne stvaraju tijela osjećaje, već kom-
 pleksi elemenata (kompleksi osjećaja) izgrađuju tijela. Ako se fizičaru
 čine tijela kao nešto što zaista postoji, a elementi naprotiv kao nestalna
 prolazna prividnost, to se on ne obazire na to, da su sva »tijela« samo
 misaoni simboli (Gedankensymbole) za komplekse elemenata (osjećaja)«
 (Vidi djelo E. Mach »Analyse der Empfindungen« 1903 S. 23).

Sumnja u objektivnu egzistenciju svijeta i teorija da prirodne nauke
 ne izučavaju materijalnu stvarnost, već komplekse osjećaja —
 eto u tome je suština Mahovog pozitivizma. Ruski mahisti Bogdanov,
 Lunačarski, Juškevič, Bazarov, Černov i dr. pokušali su da izmire Mahov
 subjektivni idealizam sa dijalektičkim materijalizmom i taj njihov re-
 zionistički pokušaj temeljito je prokritikovao i definitivno odbačen u kla-
 sičnom djelu V. Iljiča »Materijalizam i empiriokritičizam«.

U najnovijoj, poslijeratnoj filozofiji kriza prirodne nauke, izazvana
 revolucionarnim otkrićima Ajnštajnovе teorije relativiteta i Planckovе
 teorije kvanta, zajedno sa Heisenbergovim relacijama neodređenosti — do-
 vela je do pokušaja restauracije Mahovih filozofskih pogleda u obliku

neopozitivizma. U stvari danas postoje dvije struje neopozitivista, prva radikalnija, koja svodi realan svijet na »kompleks doživljaja« i sunja u objektivnu realnost svijeta te time plovi punom parom u solipsizam, u vode čiste idealističke filozofije engleskog biskupa Berklija; druga konfuznija, koja priznaje postojanje materijalnog svijeta, ali tvrdi da je principijelno nemoguće njegovo objektivno saznanje. (U ovu grupu spadaju naši zagrebački i beogradski (Dr. Kajica Milanov) neopozitivisti.

Sami neopozitivisti sebe svrstavaju u razne filozofske krugove od kojih su najpoznatiji: Bečki filozofski krug, Berlinski filozofski krug, Varšavski filozofski krug itd.

Najvažniji zastupnici su F. Frank sa djelom »Zakon kauzaliteta i njegove granice«, zatim R. Carnap, Savladivanje metafizike putem logičke analize jezika, zatim O. Nojrat sa djelom, Protokolni stavovi, u Francuskoj, Louis Couturat (Principi Logike), a u Engleskoj B. Russel sa djelom, Uvod u matematsku filozofiju. Kod nas brani pozitivizam u obnovljenom obliku već navedena grupa zagrebačkih neopozitivističkih filozofa i beogradski neopozitivist dr. Kajica Milanov (Vidi njegovo djelo »Osnovni problemi teorije saznanja« Bgd 1937, a o kojem smo pisali opširnije u beogradskom časopisu »Život i rad« nov.-dec. 1938 g. pod naslovom »Neopozitivistička teorija saznanja«). Neopozitivistička grupa Richtmann—Podhorsky je iznijela svoje stanovište u mnogobrojnim člancima i raspravama objavljenim po raznim hrvatskim časopisima (Zv. Richtmana, Kriza determinizma u današnjoj fizici, (Almanah savremenih problema 1932 Zgb.) »Savremena fizika i filozofski materijalizam (Almanah 1933 Zgb.) »Berba oko Ajnštajnovе teorije« (»Kultura« Đure Tiljka br. 2 — 1933) Ivan Bricht i Richard Podhorsky, Nauka, život i tehnika Zgb. 1933, R. Podhorsky, Razmatranje o problemima prirodne filozofije povodom »Almanaha savremenih problema« 1933 (»Kultura« Đ. Tiljka br. 5 god. 1933) Richtmann i Podhorsky »Utjecaj prirodnih znanosti na filozofiju« (u časopisu »Znanost i život« br. 2—3 god. 1937) zatim Richtmann i Podhorsky »Nauka ili dogmatika« (u istom časopisu br. 1 god. 1938) i najzad dva članka pod naslovom »Prevrat u naučnoj slici o svijetu« od Zvonke Richtmanna objavljena u dva prošlogodišnja broja zagrebačkog časopisa »Pečate.

U prvoj fazi svoga razvitka zagrebački neopozitivisti otvoreno su napeli pozitivističke interpretacije najnovijih rezultata prirodne nauke, da konačno usvoje shvatanja filozofa Bečkog kruga (Filipa Franka, Karnapa, Šilka, Nojrata) sa izvjesnim svojim ličnim spekulativno-filozofskim konstrukcijama. Danas grupa Richtmann—Podhorsky stoji na stanovištu da je nemoguće principijelno saznati objektivnu zakonitost prirode, da je moderna fizika konačno likvidirala svaki pokušaj kauzalnog

opisivanja objektivne fizikalne stvarnosti, da je srušena tendencija savremenih prirodnjaka da svijet atoma očigledno pretstave, da je ljudsko saznanje intersubjektivno (da važi za ljude, da nisu naučeni pojmovi alika objektivne zakonitosti koja vlada u prirodi nezavisno od saznanja). Za razliku od filozofa Bečkog kruga, oni usvajaju istorijski materijalizam kao metodu za tumačenje socijalnih pojava i tako ponovo obnavljaju stari pokušaj odvajanja dijalektike od istorijskog materijalizma. Objavljavajući svoj najnoviji stav Z. Rihtman u navedenom članku »Pečata« kaže: »Napuštanje zahtjeva očiglednosti i kauzalnog opisivanja ne predstavlja provizornu nemoć, koja će se kasnijim razvojem nauke nadvladati, već je definitivno, jer je logičke prirode. Logički je protuslovno znati kako atom izgleda, isto tako kao što je logički protuslovno definirati istovremenost udaljenih događaja nezavisno od brzine signala, kao što je nemoguće riješiti kvadraturu kruga ili zbrajanjem parnih brojeva dobiti neparne«.

Da li je moderna nauka zaista porušila sve mostove objektivnog saznanja i kauzalnog opisivanja stvarnosti ili je ovo samo nepravilno agnostičko tumačenje najnovijih rezultata moderne fizike — prikazaćemo drugom prilikom.

Miloš Đurin Popović

Beleške

Književnost

ПОВОДОМ ЈЕДНЕ КЊИЖИЦЕ М. ЦАРА. — Гђа др Ксенија Атанасијевић је недавно, у своје чланку о књижевном раду Милутина Ускоковића (Српски књижевни гласник, 1 јануара 1940), утврдила да се главно дело овога нашег угледног писца, његови »Дошљаци«, »најбољи београдски роман« (Ј. Скерлић) не може сматрати оригиналним, јер у њему има дословно узетих ставова из досадно-развученог и сентиментално-старомодног романа *La vie privée de Michel Teissier* од Едуарда Рода, што, с правом, може »поколебати веровање у самошколастост осталог Ускоковићева рада«. — Поводом овог занимљивог открића, које је случајно дошло баш у време када је г. Марко Цар поново објавио у Годишњаку Матице српске, а одатле пренео и у засебну књижицу, своје »Забелешке из доба Светског рата« под насловом »Бесмртна Француска« (Нови Сад, 1939), сетно сам се да сам у Задру, 1918) констатовао факат који, истине ради, треба забележити и код се дотиче реномеа тако истакнуте личности нашег књижевног и културног живота као што је Марко Цар, председник Српске књижевне задруге. — Г. Марко Цар је написао, у предговору, да је своје белешке радио на мазове, у току светскога рата, стално у страху од шпијунских полиција, крио их и преносио »из једнога у друго скровиште, као мачка мачићек«, док их најзад није склопио и сачувао до свршетка рата у једној урин, у музеју. Г. Цар назива своје белешке сопственом и нецирпчаном оцетом, каже да су му »оне странце потекле из душе« и да су замишљене »као нека прста апологије племенитог и генијалног француског народа« у којој је желео да исприча историју своје поноситељске љубави ка полицији насипатички модерних народа. Међутим, књижица